

"ביום ההוא יהיה ה' אחד ושמו אחד"¹

הרמוניה ודיאלקטיקה אצל הגרי"ד סולובייצ'יק

- א. פתיחה
- ב. איש האמונה
- ג. איש ההלכה
- ד. ובקשתם משם
- ה. מענות
- ו. סיכום

א. פתיחה

כל הלומד ממשנת הגרי"ד סולובייצ'יק חווה חוויה דיאלקטית משמעותית. המייחד את משנת הגרי"ד, בעיקר על רקע משנת הראי"ה קוק, הוא עימות המציאות כמות שהיא, על רקעיה ומשבריה, עם חוויית האמונה של האדם. הגרי"ד "פורס את כל הקלפים" ומציג משנה דיאלקטית חריפה ביותר. הדיאלקטיקה במשנת הגרי"ד חודרת את רבדי החיים של האדם, ומקיפה את כולם. זוהי אחת החוויות היותר בסיסיות בחיי האדם, אם לא הבסיסית והראשונית שבהן.

הגרי"ד מזהה את הדיאלקטיקה כבר בין פרקים א' וב' בספר בראשית, שם סותרים תאורי הבריאה זה את זה, ומסביר הגרי"ד שמדובר בשני חלקים שונים באישיותו של האדם אשר סותרים זה את זה. הגרי"ד טוען שכל גדולי האומה, החל מהאבות, חוו חוויות דיאלקטיות עזות במהלך חייהם, ולא ניתן להתחמק מהדיאלקטיקה השוררת בחייו של אדם. כל האמור לעיל עולה בבירור מתוך המסה "איש האמונה" ומתוך מאמרים ומקומות נוספים בכתבי הגרי"ד ותלמידיו. אולם, חלק משמעותי מאוד במשנת הגרי"ד היוו המסות "איש ההלכה" ו"ובקשתם משם". מסות אלה, בניגוד לרוב כתבי הגרי"ד, מסרטטות קו

1. "כאשר זכריה הכריז 'יהיה ה' למלך על כל הארץ ביום ההוא יהיה ה' אחד ושמו אחד' (זכריה יד, ט; א.ז.), הוא לא כיוון אל אחדות ה', שהיא מוחלטת ושלמה גם עכשו, אלא לאחדות העתידה של היצירה, אשר נקבעת עכשו על ידי הסתירות הפנימיות" (איש האמונה, עמ' 51, הערה 44).

הרמוני ואחוד. המסה "איש ההלכה" מתארת דמות שלמה ואחודה בנפשה, זאת בעקבות מאייתה את המציאות דרך משקפי ההלכה המאחדת את כל המציאות. המסה "ובקשתם משם" מתארת מהלך בו מתחיל האדם בדיאלקטיקה מוחלטת, ממשיך לשלב ביניים דיאלקטי-הרמוני ומסיים בהרמוניה המושלמת.

במאמר זה נעיין בכתבי הגרי"ד, בעיקר בשלוש המסות הנזכרות,² ונסה להבין איך מתיישבים הכתובים הסותרים זה את זה? מה משמעות הפערים הגדולים בין הכתבים השונים? "משחק תעלולים של ליבוב ודחייה, של ריצה ובריחה, של מתיחות ואכזבה, של חיפוש והסתר, של גילוי והעלם", של דיאלקטיקה והרמוניה - "מה פירושו?"³ "מתוך אהבה פרדוקסלית כזו ומתוך חרג משונה אבל גם נועז והרפתקני כזה", נבחן את שני תיאורי המציאות, את שני הפנים הסותרים הללו באישיותו של האדם - "הייפגשו?"⁴

ב. איש האמונה

במאמר "איש האמונה הבודד" פורש הגרי"ד את משנתו הדיאלקטית במלוא היקפה. הרב שרלו, והיו לאחדים בדרך, עמ' 61

המסה "איש האמונה" היא מעוז הדיאלקטיקה במשנת הגרי"ד. תיאור הלבטים והקרקע בעולמו הפנימי של איש האמונה לא מותירים מקום לספק כי חייו של איש האמונה אינם הרמוניים. הגרי"ד מציין לא פעם כי הדיאלקטיקה הקיומית בה נתון האדם היא מצב תמידי, שלא ניתן לפיתרון ולגאולה:

מאיש האמונה הנמצא בתנועה מתמדת בין קוטב ההדר הטבעי ובין קוטב הענווה בעלת הברית, נמנעת האפשרות לשקוע כולו בתחושת הברית הישירה של הנוכחות הגואלת.⁵

איש האמונה, עמ' 46

2. בספר "והיו לאחדים בדרך", הוצאת תבונות, אלון שבות, תש"ס, מאת הרב יובל שרלו, ישנה סקירה מקיפה הרבה יותר מזו שנציג להלן על כל נושא הדיאלקטיקה וההרמוניה במשנת הגרי"ד. הרב שרלו מציע הסבר לסתירות בכתבי הגרי"ד. הסבר זה יובא להלן ונתמודד עימו. חיבור זה יעסוק, כפי שנכתב לעיל, בעיקר בשלוש המסות הנזכרות, משתי סיבות: ראשית, אלה הן המסות המרכזיות סביבן נוצרה הסתירה. שנית, עיקר המאמר הוא הניסיון לתת תשובה, הסקירה באה רק על מנת לתת רקע למעיין, ואינה ממצה את כל הנושא, אלא את מרכיביו המרכזיים.

3. ובקשתם משם, בתוך: "איש ההלכה - גלוי ונסתר", עמ' 119

4. שם

5. כל ההדגשות במאמר הן שלי - א.ז.

הדיאלקטיקה היהודית, בניגוד להיגליאנית, לעולם אינה ניתנת ליישוב ולאיחוי, והיא מתקיימת ועומדת. גאון וענווה, בתוך דברי הגות והערכה, עמ' 211

גם בעניין השליחות ממשיך הגר"ד באותה המגמה:

אין האדם יכול בכלל למלא את שליחותו במלואה... בניגוד לכלל שבהלכה... - חזקה של שליח שאינו עושה שליחותו בשלמות. שליחות, בתוך ימי זיכרון, עמ' 15-16

שליחות האדם בעולמו אינה ניתנת להשלמה, כל עניינה של השליחות הוא עשייתה על הצד הטוב ביותר. אולם, המקום המרכזי בו מצביע הגר"ד על נקודה זו מבחינה מהותית עוד לפנינו.

הואיל והתפקיד הדיאלקטי הוטל על האדם על ידי האלוקים, הרי האלוקים הוא הרוצה שהאדם יתנועע בין קהילת האמונה ובין קהילת ההדר, בין קיום בעולם מול אלוקים ובין הכרה ישירה ואינטימית של האלוקים באמצעות הברית, ולכן האלוקים הוא שקבע שהגאולה השלימה של האדם אינה ניתנת להשגה. איש האמונה, עמ' 51

פיסקה זו אינה משתמעת לשני פנים. האדם, בהגדרתו, נידון לתנועה מתמדת. אין למצב זה פיתרון או אפשרות לגאולה עצמית, מאחר והדבר הוא בהגדרת האדם כאדם. כך ייעד האלוקים לאדם וכך יהיה. דבר זה נובע, כנראה, מרצון האלוקים שהאדם לא יהיה מושלם. "ותחסרהו מעט מאלוקים וכבוד והדר תעטרהו"⁶, קודם כל האדם מחוסר מהאלוקים מעט, מובדל מעט, מנוע מלהגיע עדי הרמה האלוקית, ורק אחר כך הוא מעוטר כבוד והדר. כנראה שזו גם הסיבה לדרישת האלוקים מהאדם שייסוג. הגר"ד כותב, לא פעם, כי האלוקים דורש מהאדם, בכל מקום שבו הוא נוחל הצלחה ושגשוג - ליסוג אחור:

והאדם השני מוכרח לחוש בכשלונו מיד כשהוא משיג את הצלחתו הגדולה ביותר: גילוי אנושיותו, זהות האני שלו. שם, עמ' 25

---

6. תהלים ח, ו

לפיכך תובעת האתיקה היהודית מן האדם כי **במצבים מסוימים ייסוג לאחוריו**. האדם איננו חייב לצאת תמיד כמנצח. לעתים שומה על הניצחון כי ייהפך למפלה.

גאון וענווה, בתוך דברי הגות והערכה, עמ' 221

...הגיד לך אדם מה טוב ומה ה' דורש ממך כי אם לנוע בעוז לפניו,
 לגבור ולכבוש את הארץ, **ולשוב ולסגת בענווה כאשר הניצחון הוא בהישג ידך**.
 צירוף, שם, עמ' 254

כך בסוכות, כאשר המחסנים מלאים תבואה והאדם שבע ודשן - הוא נדרש לצאת לסוכה, ליסוג אחור. ייתכן שמטרתה של מגמה זו היא למנוע מהאדם להגיע למצב בו הוא טוען "כוחי ועוצם ידי עשו לי את החיל הזה", כך שירגיש עצמו מחוסר מהאלוקים. נראה, אם כן, שלא נותר כלל מקום לטענה כי חיי האדם בעולם זה הרמוניים. טענה זו נדחית על הסף לאור מסקנותיו של הגרי"ד מהחיים בעולם הזה. דברים אלה נתקלים בבעיה. הגרי"ד כותב, במסה "איש האמונה" עצמה, דברים הסותרים לכאורה את כל דבריו שציטטנו לעיל:

לעתים קרובות דומה עלי בבירור כי ההלכה אינה רואה בתנודתו המתמדת של איש האמונה בין ההדר ובין הברית עניין דיאלקטי אלא תנועה משלימה... לפיכך אין זה מתפקידו של איש הברית לעסוק **ברצוא ושוב דיאלקטי**, אלא הוא חייב לאחד את שתי הקהילות לקהילה אחת
 איש האמונה, עמ' 48

בדברים אלה כותב הגרי"ד כי אותה תנועה דיאלקטית עליה דיבר קודם, זאת שלא תנוח לעולם, עתידה להפוך לתנועה משלימה! אם נעיין היטב בדברים, נראה שהם נאמרים בשם ההלכה דייקא. ההלכה היא זו שאינה רואה בהתמדת הדיאלקטיקה. אם כן, הרי שאין פה חידוש כלל. העובדה שההלכה יוצרת איים של הרמוניה ונחת, שההלכה מהווה אלמנט של קביעות ויציבות מול משברי העולם, היא עובדה שעולה בבירור במסה "איש ההלכה", ונדון בנושא זה בהמשך. אך כל זה הוא נחלת ההלכה בלבד. האדם, כשאינו נמצא באי הנחת של ההלכה, נתון בתוך אותו טלטול נפשי תמידי.

נראה שבמסה "איש האמונה" פרושה משנה דיאלקטית לחלוטין. איש האמונה אינו עתיד להיגאל גאולה שלמה לעולם, מאחר וכך הגדיר האלוקים את האדם כשבראו. אמנם

ישנם איים של הרמוניה ומנוחה בחייו של איש האמונה, אך אלו לא יביאו אותו אל המנוחה והנחלה העולמית, אלא ישתלבו בחייו ויהוו אחד החלקים בהם.⁷

ג. איש ההלכה

כאמור, ההלכה בכתבי הגרי"ד מהווה עוגן בתוך עולם מלא תנודות. האדם הנזרק חליפות מצד אחד של הווייתו לעבר צידה השני, מוצא נקודות מנוחה כשהוא מביט בחיים מנקודת מבטה של ההלכה. המסה "איש ההלכה" מתארת את חייו ומחשבותיו של איש ההלכה. דבר זה הוא העיקרון הבסיסי בחייו של איש ההלכה המתואר במסה:

בשעה שבאיש הדת פועמת הכמיהה לניסה ובריחה מן הראליות...
איש ההלכה עג לו עוגה בעולם הזה ואיננו זז ממנה.

איש ההלכה, עמ' 43

איש ההלכה הוא איש החוק והעיקרון, איש הדין והמשפט, ולפיכך יש לו תמיד בהווייתו, אפילו כשתהגה נכאים, נקודה ארכימדית (נקודת משען - א.ד.), קבועה ומוצקת, הנמצאת מחוץ להמיית נפשו, מעבר למערבולת החיים האפקטיביים, שממנה נובעת שלווה ומנוחה.

שם, עמ' 66

יש לשים לב כי גם באיש ההלכה טבועה אותה הדיאלקטיקה הבסיסית שתוארה באיש האמונה. גם הווייתו של איש ההלכה תהגה נכאים, גם נפשו הומה וגם בחייו ישנן מערבולות. גם איש ההלכה, בהגדרתו, חווה דיאלקטיקה, אלא שהוא מצליח לגאול אותה גאולה שלמה באמצעות ההלכה:

הנטיה היסודית של ההלכה היא להחזיר את האיכות של הסוביקטיביות הדתית, את תוכן תודעת איש הדת, השוטפת חיש מהר כגלי הים ומתנגשת בחוף הריאליות ונשכרת, בכמויות מוצקות וקיימות, להלכות נטועות כמסמרות, אשר כל רוח לא תעקין ממקומן.

שם, עמ' 55

---

7. יש לזכור שהדיאלקטיקה אינה חוויה בלתי רצויה לחלוטין. דבר זה תלוי באופי האדם ובמקום בו הוא נמצא: "עם שבדידותו המהותית של איש האמונה מקורה במצב שנוצר על ידי רצונו של ה', ומתוך שהיא חלק מגורלו האנושי היא גם חוויה טובה ורצויה..." (איש האמונה, עמ' 51).

איש הדת תלוי כולו בין שני מגנטים ענקיים... איש הדת נתון כולו בכף הקלע של שני כחות מתנגדים; ימין ההוויה תחבקהו ושמאלה תדחפהו... ברם איש ההלכה מצא את הכתוב השלישי - ההלכה. גם הוא סובל משניות זו ומקרע נפשי זה, אבל הוא מאחד את הקרעים על ידי מושג ההלכה והדין. שם, עמ' 64-62

נפשו של איש ההלכה מתאחדת באמצעות ההלכה ומגיעה למנוחה ולשלווה. חוסר היציבות שבחיי איש הדת מומר ביציבות האיתנה של ההלכה הקבועה, וכך נגאל איש ההלכה מהתנודה התמידית. מבחינה זו, המסה מעבירה מסר ברור וחד משמעי, כמעט באותה רמה שבה מעבירה המסה "איש האמונה" מסר הפוך לחלוטין.

ראוי להדגיש בנקודה זו, שהדיאלקטיקה וההרמוניה אינן העניינים המרכזיים בהם עוסקת המסה "איש ההלכה". המסה עוסקת בעיקר בבירור צורת לימוד ההלכה וצורת ההסתכלות עליה, וכן בתכונות נפשו של איש ההלכה. כמו כן, עוסקת המסה בצורת קיום ההלכה אצל איש ההלכה, וכיצד זו הופכת לדרך חייו. על כך ראוי להרחיב דברים רבים, אך אין מקומם בחיבורנו. התייחסנו רק לנקודות העוסקות בפערים שבין הדיאלקטיקה וההרמוניה.

אם כן, אנו רואים תמונה שונה לחלוטין מהתמונה שראינו לעיל, במסה "איש האמונה". איש ההלכה הוא אומנם דמות דיאלקטית בעיקרו, אך הוא מגיע להרמוניה מלאה באמצעות ההלכה. דבר זה סותר לחלוטין את הדברים שראינו לעיל במסה "איש האמונה" בדבר נצחיותה של הדיאלקטיקה.

ד. ובקשתם משם

המסה "ובקשתם משם" היא מהלך ארוך שמצייר הגרי"ד, המראה את השלבים בין הדיאלקטיקה והקרע להרמוניה השלמה. במהלך זה פורש הגרי"ד משנה פילוסופית רחבה העוסקת בקשר ובדרכי ההתקשרות בין האדם לאלוקיו. המהלך מוצג על רקע שיר השירים ושאלת הגילוי וההסתר שבה, ושלבי המהלך מתאימים לשלבי המגילה. הגרי"ד סיכם את המסה בסיכום קצר של המהלך על שלביו:

ההשתתפות הפעילה בפעולת הריקונסטרוקציה של התוכן הגילויי היא משאת היהדות. מתפתלת היא דרך שלוש השכבות של התודעה

הטרנסצדנטלית. מבטחון-פחד מתגלגלת היא באהבה-יראה ומשם ואילך מעפילה היא לאהבת חשק-דבקות.

לכתחילה מביאה השאלה את האדם למיפגש גילויי... **חוית הגילוי בשכבה זו מכחישה וסותרת את ערכי האדם השכליים** ושואפת להמיר את הפעילות החופשית של רוח האדם בפסיביות של הכרח וחרדה. **במצב ב' האדם מתחיל להתייחד עם חוית הגילוי ומתחיל להרגיש** בטיחות ואימון בחויה זו ומנסה לחברה עם חוית האלוהים בתוך מערכת טבע חוקית ומסודרת... **האדם עושה את מצוות ה' בעל כרחו; אולם כתופעת לוי של ההכרח, הוא רגש השלווה הגמורה של העבד** העושה רצון אדונו, מקנה הגילוי לנע ונד בשבילי בראשית משען ומשענה...

האופי האימפרטיבי של התנהגות האדם מכסיף לאט לאט עם בקיעת דמדומי שחר של **חויה ג'** - של האהבה-יראה, של געגועי הנפש אל מקורה מתוך **שאיפה לדבקות גמורה והתחכטותה בתנועת ריצה ללא רתיעה**... הדבקות כולה פעילות חופשית. האדם... מתאוה לעשות את רצון ה' כאילו רצון האין סוף הוא גם רצונו של האדם הסופי. במצב ג' אנו רואים את פלא זיהוי הרצינות.

"ובקשתם משם", בתוך "איש ההלכה - גלוי ונסתר",

עמ' 234-235

הגרי"ד מציג מהלך מתוכנן היטב, בו מתחיל האדם בדיאלקטיקה הגמורה, רדוף ומפוחד מאלוקיו. בשלב השני האדם מתחיל למצוא את מקומו ומעמדו מול אלוקיו, שם מצויים החרדה והגיל יחד. בשלב השלישי מגיע האדם לשלב ההרמוניה השלמה בה מתלכדים רצונותיו של האדם עם אלה של אלוקיו.

שוב אנו רואים סתירה לקביעה המוחלטת במסה "איש האמונה" כי הגאולה אינה בת השגה, הרי הגרי"ד כאן מתאר לפרטים את הדרך הארוכה והמפותלת לגאולה השלמה ולהרמוניה.

ה. מענות

כיצד מתיישבות כל הסתירות שראינו לעיל? מה טיבה של הדיאלקטיקה בחיי האדם בכלל והאדם הדתי בפרט, לאור הסתירות האלה? ניתן להעלות על הדעת מספר תשובות לשאלות אלה:

1. ניתן לומר בדרך הפשוטה, אם כי אינני מאמין בגישה זו, כי הגרי"ד פשוט סתר את עצמו, ואמר דברים הפוכים. ברי לכל בר דעת שסברא זו לא כל כך מסתברת, שכן לא סביר לומר שרב ברמתו של הגרי"ד יכתוב דברים בחוסר עקביות כזה, ואכמ"ל.
2. ניתן לומר שהגרי"ד עצמו לא ידע, ולא הצליח לפצח את הסוד של הדיאלקטיקה וההרמוניה, ועל כן הוא כתב את מחשבותיו לכאן ולכאן אך לא הכריע בדבר. גם תשובה זו לא נראית בעיני, שכן הגרי"ד נקט בביטויים קיצוניים בדבריו, ולא בביטויים פשרניים שמראים על התלבטות וחוסר ידיעה.⁸ עם זאת אינני יכול לשלול את אפשרות ההבנה הזאת.
3. אפשרות נוספת להבנה היא זו של מו"ר, הרב שרלו (להלן: הר"ש). הר"ש בספרו "והיו לאחדים בידך" סוקר את סוגיית הדיאלקטיקה וההרמוניה בצורה רחבה ומקיפה בכתבי הגרי"ד ובגישותיו לנושאים רבים. הר"ש מסכם את הספר כך:

על כן נראה לי, כי החוויה הדיאלקטית המהותית עוברת שינוי בעת מפגשה עם עניינים מבחון. לאמור: **כל עוד מסובך האדם בעצמו ובחוויותיו הפנימיות, הרי שאלו פועלות עליו במלא עוצמתן. אולם, בעת שנפתח האדם לעניינים שמחוץ לו - אם כלפי ריבונו של עולם, או להבדיל, כלפי בן או בת זוגו, קהילתו או אחר - שני הקטבים שבאישיותו מתלכדים.**

הרב שרלו, והיו לאחדים בידך, עמ' 115

הר"ש מנמק את טענתו בכך שכאשר אדם פונה חוצה לו, הרי הוא מחפש הידבקות וקירוב. חיפוש זה גורם לחוויה הדיאלקטית להתעמעם. הר"ש אף מחזק את דבריו בכך שבמסה "איש האמונה" האדם מוצא מרגוע מסוים לנפשו כאשר הוא יוצר קהילה, כאשר הוא נפתח כלפי ישויות חוצה לו. אין ספק שדברים אלה עולים מתוך כתבי הגרי"ד, אך, לענ"ד, גם הסבר זה אינו מניח את הדעת, וזאת משתי סיבות: בראש ובראשונה, הדברים אינם כתובים. אמנם ניתן להסיק את המסקנה הנ"ל מכתבי הגרי"ד אך דברים אלה לא כתובים במפורש. ויתרה מזאת, כאשר כותב הגרי"ד על נצחיותה של הדיאלקטיקה, הוא מוסיף:

האדם מגלה את בדידותו בקהילת הברית, אבל בטרם הוא מצליח להתעלות למדרגה של חיים שלימים... נדחף איש האמונה לתוך

8. ראה לעיל, הביטויים שהזכרנו למעלה בהקשר של המסה "איש האמונה" על חוסר היכולת להגיע להרמוניה, וכן בסוף המסה "ובקשתם משם" על "פלא זיהוי הרצונות".

קהילה חדשה בה הוא נדרש לחיות חיים שטחיים וחיצוניים... הוא מצווה לנוע בטרם הוא מצליח להשתרש באחת מן הקהילות האלה... איש האמונה, עמ' 51

כלומר, גם ההשתרשות בקהילה אינה בת השגה, ולכן אין יתרון לקהילה על היחיד בנושא זה, ואין הברזל בין עיסוקו הפנימי של האדם לעיסוקו בקהילה.⁹ שנית, גם למסקנת הר"ש ההרמוניה המושגת אינה סופית, אלא רגעית:

חווית התאחדות זו אינה מובטחת ואינה סופית.

והיו לאחדים בידך, עמ' 116

תשובה זו אינה מיישבת את הסתירה הגדולה בכתבי הגרי"ד בין הדיאלקטיקה הנצחית וההרמוניה השלמה. העובדה כי בחיי הדיאלקטיקה ישנם רגעי הרמוניה אינה מסבירה את המקורות שמדברים על הרמוניה מלאה. כמו כן, נראה לענ"ד שסתירה כל כך גדולה בכתבי הגרי"ד זוקקת יישוב מעוגן יותר בכתביו. על אף כל מה שאמרנו לעיל, דברי הר"ש עולים מתוך כתבי הגרי"ד ואין בכל מה שאמרנו כדי לדחותם, למרות זאת ננסה להציע הצעה נוספת. 4. אם נבחן את המשותף למסות ההרמוניות, "איש ההלכה" ו"ובקשתם משם", לעומת המסה הדיאלקטית, "איש האמונה", נראה ששתי המסות ההרמוניות הן מסות אידיאיות. המסה "ובקשתם משם" היא תהליך מוכתב מראש, אידיאי, אותו צייר הגרי"ד על פי שיר השירים. תהליך זה מצייר אידיאה מסוימת אותה רואה הגרי"ד אך אינו מתעמת עם החיים בפועל. המסה היא פילוסופית טהורה ומציגה גישות פילוסופיות ותחושות פילוסופיות. גם המסה "איש ההלכה" היא מסה אידיאית, וכך כותב הגרי"ד:

מובן, שתיאור איש ההלכה מתייחס לטיפוס אידיאלי טהור, כמו יתר הטיפוסים, שמדעי הרוח עוסקים בהם. אישי ההלכה הריאליים, שאינם טיפוסים פשוטים אלא מורכבים, מתקרבים במידה מעוטה או מרובה אל איש ההלכה האידיאלי.

"איש ההלכה", עמ' 11, הערה 1

9. צריך להדגיש כי יסוד הקהילה במשנת הגרי"ד הוא יסוד בסיסי מאוד, ואין לזלזל בו, החל מהמושג "כנסת ישראל" עליו מרבה הגרי"ד לדבר וכן בעיסוקו בבית הכנסת ובחשיבות המניין. גם לעניין הגאולה מן הבדידות יש לקהילה יתרון גדול מאוד, אולם לעניין הגאולה מן הדיאלקטיקה ומהחיים של רצוא ושוב - לא תועיל הקהילה לפדותו.

איש ההלכה המתואר במסה הוא דמות אידיאלית, ואין האנשים החיים בעולם הזה משתווים לה, אלא הם מתקרבים, מי יותר ומי פחות, אל דמות איש ההלכה. כל זה עומד בניגוד מוחלט למסה "איש האמונה", זו נכתבה מתוך תחושות פנימיות והכרה קיומית של המציאות הדיאלקטית, ולא מתוך מגמה להציג משנה פילוסופית סדורה. איש האמונה היא מסה אקזיסטנציאליסטית לחלוטין, כך גם פותח הגר"ד את המסה:

אין כוונתו של חיבור זה לדון בבעיה עתיקת היום של אמונה ושכל.
אין אני עוסק כאן בתאוריה. לעומת זה רוצה אני להפנות את תשומת הלב אל **המצב של חיי אנוש אשר בו נמצא איש האמונה כאדם ממשי...** לפיכך הדברים שברצוני לומר כאן **אינם נובעים מדיאלקטיקה פילוסופית, מספקולציה מופשטת או מהתבוננות סתמית ואובייקטיבית, כי אם ממסיבות ממשיות ומחוויות שהועמדתי בפניהן.**

איש האמונה, עמ' 9

נראה אם כן, שכאשר תיאר הגר"ד אידיאות ורעיונות, כל עוד היו אלה דברים מופשטים בלבד, היו מגיעים להרמוניה. אולם, כאשר הזדקק הגר"ד להתעמת עם המציאות, ולכתוב מסה מתוך המועקה שהיה שרוי בה, כתב את "איש האמונה". האידיאות אותן צייר הגר"ד התעמתו עם המציאות ולא יכלו לה, והאדם נשאר במתח הדיאלקטי. כך אנו מוצאים את הסתירות, לכאורה, בכתבי הגר"ד מיושבות מתוך כתביו ממש. ההרמוניה השלמה המדוברת היא זו של האידיאה, של החזון האסכטולוגי (חזון אחרית הימים), אולם המציאות שאנו חווים יום-יום נשארת לנצח במתח הדיאלקטי בו היא שרויה. בשלב זה מתבקשת השאלה: מה טיבן של אידיאות אלה אם אינן בנות הגשמה בעולם? ההסבר נעוץ במקומה של האידיאה. ההרמוניה בכתבי הגר"ד מתבטאת בכך שתנועת הניגודים הופכת לתנועה משלימה ומתוך כך חש האדם הרמוניה. כך ניתן לראות במספר מקומות:

ההלכה אינה רואה בתגודתו המתמדת של איש האמונה בין ההדר ובין הברית עניין דיאלקטי אלא תנועה משלימה.

שם, עמ' 48

אולם בשעה, שאיש הדת מקבל את הנורמה בעל כרחו, כאילו כפאו שד - איש ההלכה אינו מרגיש בתודעת הכפיה וההכרח המלווים את הנורמה, אלא נדמה לו, כאילו מצא את הנורמה בנשמתו ובנפשו,

וכאילו היא לא רק מצוה, שהוטלה עליו, אלא חוק אכזיסטנציאלי של הוויתור. "איש ההלכה", עמ' 60

האדם... מתאוה לעשות את רצון ה' כאילו רצון האין-סוף הוא גם רצונו של האדם הסופי. במצב ג' אנו רואים את פלא זיהוי הרצינות. "ובקשתם משם", עמ' 235

בכל המקומות האלו, כשמדבר הגרי"ד על ההרמוניה, הוא מסביר שזו חלה כאשר הצדדים השונים בנפשו של האדם מתלכדים לתנועה משלימה, או כאשר רצון האדם ורצון בוראו מתלכדים. ההתלכדות השלימה, כך מסביר הגרי"ד, בין רצון האדם לזה של בוראו היא חזון אחרית הימים:

האסכאטולוגיה היהודית צופה את החזון הגדול של קהילה מאוחדת בהדר וברית אשר בתודה כל הניגודים משלימים זה עם זה ובה שוררת הרמוניה מוחלטת... ביום הרחוק ההוא יגיע לקיצו התהליך הדיאלקטי, ואיש האמונה וכן איש ההדר ישיגו את הגאולה השלימה בעולם מאוחד. "איש האמונה", עמ' 51, הערה 44

האידיאה של ההרמוניה, אליה אנו שואפים, היא בעצם שאיפה להתאחדות עם בורא עולם. ההרמוניה השלמה היא זהות הרצונות של האדם ובוראו. אמנם, זו תושג רק באחרית הימים, בגאולה השלמה, אך מתוך שאיפה אליה אנו משתדלים להגשימה ככל יכולתנו. על האדם לשאוף להרמוניה עם אלוקיו על ידי קיום ההלכה, התייחדות עם אלוקיו בתפילה וכדומה, כל זאת על פי אותן אידיאות שצייר הגרי"ד במסות "איש ההלכה" ו"ובקשתם משם". אך על האדם גם לדעת כי חזון מושלם זה הוא רק חזון אחרית הימים, ואף על פי שיש לעשות הכל כדי לממשו, החזון יתנגש לא אחת בדרמת החיים האקזיסטנציאליים ויתכן כי האידיאה תתנפץ. על מנת שהאדם יוכל להתמודד עם מצב כזה נכתבו המסות הדיאלקטיות.

I. סיכום

על פי כל מה שראינו לעיל, נראה שבאמת אין סתירה בכתבי הגרי"ד בין התיאור הדיאלקטי לחיים לבין זה ההרמוני. התיאור ההרמוני הוא תיאור אידיאי, רעיוני ומופשט אותו תיאר הגרי"ד על פי תבניות שצייר במוחו, קונסטרוקציות מופשטות. התיאורים הדיאלקטיים הנם התיאורים האקזיסטנציאליים, הם התיאור של עימות האדם עם המציאות.

על האדם החי במציאות והמתעמת עם הדיאלקטיקה שמציצה עליו בכל רובד ורובד של חיו, לשאוף לכיוון ההרמוניה, שהיא היא ההתאחדות עם בורא עולם ועשיית רצונו בשלמות, בתקווה לגאולה השלימה שתבוא, ועמה ההרמוניה.

“והיה ה' למלך על כל הארץ ביום ההוא יהיה ה' אחד ושמו אחד”